

УДК 159.161

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.275309>

Оксана Ісаєва, доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка",
професор кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

Ганна Шайнер, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національного університету "Львівська політехніка"

РЕФЛЕКСІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

У статті розглядається роль рефлексії для становлення майбутнього медика, адже зростає значення внутрішньої ідеології фахівця та успішно реалізованої особистості упродовж трудового життя. Власне сучасна економічна ситуація, у якій перебуває й система охорони здоров'я, і фахівці-медики зокрема, вимагає професійної стійкості; тут недостатньо лише знань, професійних умінь, навіть навичок.

Важливим компонентом характеру особистості є рефлексія, що безпосередньо пов'язана з потребами її здібностями особистості, раціональною (когнітивною) та ірраціональною (емоційною) сферою. Ядром рефлексивної позиції є ціннісні орієнтації особистості, підкріплені вольовим компонентом.

Ключові слова: рефлексія; рефлексивні вміння; самоаналіз; майбутній лікар; ЗВМО.

Літ. 7.

Oksana Isayeva, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Pedagogy and Innovative Education Department
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University,
Professor of Latin and Foreign Languages
Lviv Danylo Halytskyi National Medical University

Hanna Shayner, Ph.D. (Pedagogy),
Associate Professor of the Foreign Languages Department,
Institute of Humanities and Social Sciences,
Lviv Polytechnic National University

REFLECTION AS A SPECIAL TYPE OF ACTIVITY IN THE PROCESS OF TRAINING FUTURE DOCTORS

The article discusses the role of reflection for the formation of a future physician, because the importance of a specialist's internal ideology and a successfully realized personality is growing during a working life. Indeed, current economic situation requires professional stability of a medical specialist, as only knowledge, professional competences and even skills are not enough. An important component of person's character is reflection, which is directly related to the needs and abilities of personality, rational (cognitive) and irrational (emotional) sphere. The core of the reflective position is value orientations of the individual, supported by the volitional component.

Reflection of a future specialist is considered as the student's ability to take the position of an outside observer in accordance with own educational activity in order to rethink this activity and his role in it, and to organize contact with surrounding world.

In order to model the process of reflection development, it becomes necessary to correct the degree of its development in correlation with professional training, as well as the formation of a personal and professional culture. A future doctor should also use reflexive skills in professional activities, taking into account constantly changing professional tasks, as well as in combination with other skills.

Keywords: reflection; reflective skills; introspection; future doctor; Institution of Higher Education.

Постановка проблеми. Сучасна медична освіта вимагає оновлених стандартів та підходів щодо підготовки майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я. В обтяжливих соціально-економічних умовах і пацієнти потре-

бують відповідного ставлення та підходу з огляду на морально-психологічний стан. Тому упродовж навчання студенти-медики повинні засвоїти певні якості і особистісні характеристики для майбутньої кар'єри у сфері охорони здоров'я.

Одним з важливих методів знань і вчинків є рефлексія, яка спрямована на організацію самоаналізу, що здійснюється через внутрішню працю особистості, тобто на осмислення самого себе – самоаналіз і оцінка. Власне фахівці сфери охорони здоров'я повинні упродовж навчання пройти шлях до самопізнання і самовдосконалення, до внутрішнього духовного розвитку, аби стати лікарем-професіоналом.

Тобто рефлексія розглядається нами як міркування над своїми розумовими діями або психічними станами, при цьому лише підкреслюється спрямованість психологічного стану розумового процесу.

Актуальність даного дослідження засвідчує важливість рефлексії як особливого виду діяльності самоаналізу у становленні сучасного фахівця сфери охорони здоров'я.

Мета статті – схарактеризувати умови й чинники формування рефлексії у процесі підготовки майбутніх лікарів.

З'ясовано **завдання** відповідно до мети:

– означити особливості формування рефлексії у студентів-медиків у закладах вищої освіти;

– розкрити усвідомлення власної особистості за допомогою рефлексивних умінь студентів-медиків у майбутній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття “рефлексія” привертає увагу дослідників та вважається вкрай актуальним у різних галузях науки. Низка науковців трактують рефлексію як самопізнання суб'єкта (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Т. Титаренко); механізм самосвідомості (К. Альбуханова-Славська); рівень функціонування особливого стану свідомості (Ф. Василюк, М. Браун); самоаналіз розглянуто у працях (Л. Аврамчук, О. Главацької, І. Зязюна, Л. Терлецької); рефлексію аналізують педагоги (Б. Ананьєв, А. Бодальов, В. Вульф, В. Давидов, Д. Ельконін, В. Загвязинський). Також рефлексію характеризують як: філогенетичну стадію переходу інстинкту до думки (П. Тейяр де Шарден), особливий різновид пізнання (В. Лекторський), засадничі положення щодо налагодження і розвитку психічних процесів (Ж. Піаже), рівень ієрархічно побудованого мислення та механізму саморозвитку особистості (І. Семенов, С. Степанов); чинник творчості (Я. Пономарьов, В. Моляко), спосіб самореалізації власного “Я” (О. Асмолов).

Виклад основного матеріалу. Існує безліч дефініцій щодо поняття “рефлексія” у науково-педагогічній літературі, що спричинило неоднозначність у тлумаченні цього терміна. Дослідниця О. Городиська розглядає рефлексію як процес і результат аналізу суб'єктом стану власного розвитку, внутрішніх психічних актів [1, 29]. Тому цей термін можна пояснити унікальністю механізму дії, в основі якого лежить принцип зворотного зв'язку. Власне зворотний зв'язок розглядається колосальним засобом засвоєння нового досвіду, а його суть полягає у тому,

аби проводити необхідні коригування: поведінки, уявлень про себе, інших, про ситуацію, про світ загалом. Тому рефлексія розглядається як компонент інтелектуальної діяльності особистості і важлива частина інтелектуальної культури особистості [5].

Особливої уваги заслуговує розуміння рефлексії науковцем А. Зязюном, що це не просто знання чи розуміння суб'єктом самого себе, а й з'ясування того, як інші знають і розуміють індивіда, його особистісні характеристики, емоційні реакції, когнітивні уявлення тощо [3], тобто відбувається зв'язок між когнітивною й емоційною сферами особистості. Отож, низка дослідників вважають, що варто розмежовувати поняття “рефлексія” та “рефлексивність” і необхідно розглядати як найважливішу регулятивну складову особистості з метою усвідомлення цілей та структури своєї діяльності, засобів її оптимізації. Адже рефлексія є психологічним механізмом, спрямованим на самовдосконалення особистості [7, 20].

Варто зазначити, що здатність особи до рефлексії, як правило, забезпечує їй високий соціальний статус; вплив чи успішність у соціальних взаєминах, що формуються на функціонально-рольових відносинах; когнітивному сприйнятті ситуації; адекватності власної самооцінки та оцінки колег. Прикметно, що науковець О. Зімовін аналізує рефлексію і креативність як чинники саморозвитку особистості, при цьому вони розглядаються як різновекторні: перша пов'язана із соціальним (етичним) спрямуванням саморозвитку, друга – з його орієнтацією на індивідуальний успіх. Тож автор довів, що найбільша організованість системи саморозвитку досягається при середніх значеннях рефлексії та креативності і встановив закономірність у впливі рефлексії та креативності на саморозвиток особистості, що зумовлено зміною життєвих завдань: початок самостійного життя вимагає проявів особистісної креативності; досягнення найвищої продуктивності – інтелектуальних рефлексії та креативності; інтеграція життєвого шляху – обох названих чинників [2]. Тому розглядаємо рефлексію як процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів, що підкреслює не лише власне знання або розуміння, але і з'ясування того, як інші сприймають певного суб'єкта. Власне процес самопізнання залежить від мети рефлексії:

- *особистісна рефлексія* – пізнати самого себе;
- *інтелектуальна рефлексія* – зосередитися і усвідомити вирішення певних виробничих завдань;
- *комунікативна рефлексія* – пізнати і зрозуміти колег;
- *наукова рефлексія* – вникнути і зрозуміти суть наукового методу;
- *соціальна рефлексія* – пізнати суть соціуму.

Уважаємо і погоджуємося з твердженням, що комунікативна рефлексія (“Я – очима інших”) і осо-

бистісна рефлексія (“Я – очима власними”) є взаємозалежними. Адже конкретні характеристики їх залежать від ставлення особистості одна до одної, тобто рефлексія рефлексія може бути як суб’єктивна, так і об’єктивна. Тому рефлексію можна розглядати як процес подвоєного взаємовідображення суб’єктами один одного, змістом якого виступає відтворення особливостей кожного. Саме науковці виділяють у цьому процесі шість позицій, котрі характеризують взаємне відображення суб’єктів: *сам суб’єкт, який він є в дійсності; суб’єкт, яким він бачить самого себе; суб’єкт, яким його бачать інші, і ті ж самі три позиції, проте очима іншого суб’єкта.*

Загальновідомо, що важливим компонентом характеру особистості майбутнього лікаря є рефлексія, що безпосередньо пов’язана з потребами й здібностями особистості, раціональною (когнітивною) та ірраціональною (емоційною) сферою. Ядром рефлексивної позиції є ціннісні орієнтації особистості, підкріплені вольовим компонентом. Тому особливої уваги заслуговують чинники, котрі заважають правильно сприймати й оцінювати особистість, а саме:

- наявність заздалегідь заданих установок, оцінок, переконань;
- можливість заздалегідь сформованих стереотипів, відповідно формується установка, що спрямовує увагу на пошук пов’язаних з нею рис;
- прагнення зробити передчасні висновки про особистість, незважаючи на здобуту вичерпну й достовірну інформацію;
- відсутність бажання й звички прислухатися до думки інших, прагнення покладатися на власне враження і відстоювати його;
- відсутність змін у сприйнятті й оцінці особистості, що відбуваються згодом за природними чинниками [6, 362].

Однак західні психологи дискутують, чи не відображає саморефлексія негативні особистісні якості, а саме схильність до самопоїдання і самокопання, зосередження на власних проблемах, тобто все базується на сумніві, недооцінці чи недовірі до себе. Адже саморефлексія може заважати створенню власного образу Я, спричинювати власні переживання, почуття, виділяти власні недоліки, слабкі сторони особистості, може породжувати схильність до стороннього впливу і пасивну орієнтацію у взаємодії із оточенням, що, власне, часто простежується у рефлексіях інтелігенції. Проте завдання викладача у ЗВО – навчити студентів подолати певні перепони та труднощі, перетворивши їх на чинники підтримки і з метою поліпшення якості життя в майбутньому, тобто упродовж навчання студент повинен здобути рефлексивні вміння. Об’єктивною умовою досягнення певного ступеня сформованості рефлексивних умінь є інтегральна підготовка студентів з гуманітарних і профільних дисциплін. Отож,

розглянемо рефлексивні вміння професійного блоку майбутнього лікаря, важливість яких є безсумнівною:

- послідовне аналізування, синтезування і відбирання власних думок чи спостережень; вирізнення ключової інформації;
- прогнозування, складання планів на майбутнє;
- аналіз сьогочасної ситуації з поясненням, як і чому це відбувається зі мною;
- оцінювання власного мислення чи думок з точки зору спостерігача;
- характеристика власної поведінки в певній ситуації;
- оцінювання здобутого досвіду, висновування та урахування власних промахів;
- позбавлення сумнівів та вагань, перехід до моделі рішучої поведінки;
- пізнання самого себе з перетворенням прихованих можливостей в корисні моделі.

Особливу значущість щодо формування рефлексії в процесі підготовки у закладі вищої освіти науковиця Л. Найдьонова надає груповій рефлексії як механізму реконструкції соціальних настановлень. Групова рефлексія – це метакогнітивна єдність відомих механізмів і процесів рефлексії, що здійснюються в інтерсуб’єктній взаємодії на різних рівнях її цілісності. Групова рефлексія досвіду створення і змін коаліції через усвідомлення належності і пост-належності різним груповим суб’єктам стає механізмом угруповання ціннісних суперечностей у взаємодії суб’єктів, способом забезпечення повноти групового суб’єкта в значущій спільній події [4]. Тобто студенти і викладачі, як представники різних груп, часто обурюються розривом теоретичних знань і практичних компетенцій. А причину вбачаємо у розриві особистісного і професійного досвіду; тобто проблема полягає у необхідності їх органічного поєднання та впровадження більше практичних рефлексивних завдань. Тому професійна рефлексія повинна сприяти подоланню “розриву” за допомогою “щоденного” здобування навичок і знань, що має інтегруватися з наукою.

Отож, помилково уважати рефлексію універсальним педагогічним ключем, проте власний життєвий досвід залишається ключовим як професійного, так і особистісного існування та самоаналізу. Адже у процесі реконструкції соціального настановлення відбувається рефлексивна активація когнітивного компонента, спрямована на розбалансування системи настановлень, рефлексивна регуляція емоційного компонента і переосмислення спільного поділеного досвіду [4]. Більше того, якщо цей досвід обміркований, осмислений і став базовим надбанням, то підвищується не лише результативність навчання, але й задоволеність результатом як у студентів, так і у педагогів, яку оцінюємо рефлексивними вміннями.

Висновки. Рефлексія розглядається нами як поняття особливої діяльності самоаналізу, а саме розвиток внутрішнього світу особистості, усвідомлення власних переконань чи переживань, пов'язаних зі ставленням до життя чи життєвих позицій, колег, до себе, а також пошук відповідей на ситуативні завдання з практичної діяльності. Тобто рефлексія особистості відбувається в середовищі інших з усвідомленням власного Я. Тому рефлексію варто розглядати як зовнішню, тобто міркування, що об'єктивізуються у мові й надбаннях культури, так і внутрішню, – що відображає міркування про акти й сенси почуттів, уявлень і думок.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у формуванні рефлексивної компетентності у майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я в період воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городиська О.М. Формування педагогічної рефлексії вчителя. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філологія. Педагогіка.* 2015. № 6. С. 28–33.
2. Зімовін О.І. Рефлексія та креативність як чинники саморозвитку особистості на різних етапах життєвого шляху: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2017. URL: <http://ispp.org.ua/1493804538.zip>
3. Зязюн І.А. Рефлексія людини в гуманітарній філософії. *Світло.* Київ, 1998. № 1. С. 6–9.
4. Найдьонова Л.М. Групова рефлексія як механізм реконструкції соціальних настановлень: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2014. 245 с.
5. Паламарчук В.Ф. Дидактические условия формирования мышления учащихся в процессе обучения: дис. док. пед. наук: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти". Київ. 1984. 327 с.
6. Платонов Ю.П. Социальная психология поведения. Санкт-Петербург, 2006. 464 с.
7. Тур Р.І. Педагогічна рефлексія – основа формування творчого саморозвитку особистості. *Управління школою.* Харків, 2004. № 13. С. 17–23.

REFERENCES

1. Horodyska, O.M. (2015). Formuvannya pedahohichnoyi refleksiyyi vchytelya [Formation of teacher's pedagogical reflection]. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philology. Pedagogy.* No. 6. pp. 28–33. [in Ukrainian].
2. Zimovin, O.I. (2017). Refleksiya ta kreatyvniyst yak chynnyky samorozvytku osobystosti na riznykh etapakh zhyttyevoho shlyakhu [Reflection and creativity as factors of self-development of the individ]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kyiv. Available at: <http://ispp.org.ua/1493804538.zip> [in Ukrainian].
3. Zyazyun, I.A. (1998). Refleksiiia liudyny v humanitarnii filosofii [Personal reflection rights in humanitarian philosophy]. *Svitlo.* No. 1. pp. 6–9. [in Ukrainian].
4. Naydonova, L.M. (2014). Hrupova refleksiya yak mekhanizm rekonstruktsiyyi sotsialnykh nastanovlen [Group reflection as a mechanism for the reconstruction of social guidelines]. *Candidate's thesis.* Kyiv, 245 p. [in Ukrainian].
5. Palamarchuk, V.F. (1984). Dydaktycheskye uslovyya formirovaniya myshlenyya uchaschychkysya v protsesse obuchenyya [Didactic conditions for the formation of students' thinking in the training process]. *Doctor's thesis.* Kyiv, 327 p. [in Ukrainian].
6. Platonov, Yu.P. (2006). Sotsialnaya psikhologiya povedeniya [Social psychology of behavior]. St. Petersburg, 464 p.
7. Tur, R.I. (2004). Pedahohichna refleksiya – osnova formuvannya tvorchoho samorozvytku osobystosti [Pedagogical reflection is the basis of the formation of creative self-development of the individual]. *School management.* Kharkiv, No. 13. pp. 17–23. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.02.2023

"Навчання й досі розуміють лише як розвиток розуму, в той час коли воно має стати джерелом сил для оновлення та творення".

*Марія Монтессорі
італійський педагог, лікар, філософ*

"Сила характеру, незалежно від його змісту, – скарб, який нічим не замінити. Вона черпається єдиною з природних джерел душі, і виховання повинно над усе берегти цю силу, як основу всякої людської гідності".

*Костянтин Ушинський
український педагог*

"Завдяки істинному знанню ти будеш, набагато сміливіший і більш досконалим в кожній роботі, ніж без нього".

*Альбрехт Дюрер
німецький художник*

